

Estetisk filosofiska fakulteten
Avdelningen för humaniora

Elin Ekelund

Grammatik och språkorientering på grundskolan

Grammar and language orientation in the compulsory
school

Examensarbete 10 p
Lärarprogrammet

Datum: 060615
Handledare: Kristina Jansson

Abstract

The debate on grammar has been on the agenda for thousands of years. Several different arguments and theories have been used in order to explain the importance of grammar in school. Some newer arguments have been added, while others have stayed, either in their original version, or in a modernised one.

This essay aims to clarify the role grammar play in school. In order to do that we have looked into its history, the curriculum, modern research and interviews made with active teachers.

The results of the literary studies, the studies of the curriculum and the field studies show that the very presence of grammar in school is disputed. The curriculum of today speaks of an orientation in language, with grammar as a part of it, based on the students' own language. This way of thinking is also visible in modern research. The field studies, on the other hand, show a more conservative view. The teachers that were interviewed for this essay were unfamiliar with the exact content of the curriculum and tended to teach based on old arguments and ways of thinking. The fact that modern research shows the disadvantages of traditional education in grammar is something that the interviewed teachers seem to be unaware of. Modern studies of grammar adapted to the language of the students' demand an effort from the teachers as the teaching aids are not adapted to this way of thinking. One solution to this problem ought to be further training of the teachers, so that these get a fair opportunity to be up to date with newer research.

Sammanfattning

Grammatikdebatten har pågått i tusentals år. Tyckare och tänkare har tagit stöd i olika argument och teorier för att förklara vikten av grammatikundervisning. Modernare argument har tillkommit, samtidigt som äldre levtt kvar, ibland i modernare former.

Detta examensarbete syftar till att reda ut grammatikens roll i svenskämnet i grundskolan. Dels ur ett historiskt perspektiv, dels med hjälp av kursplanen för svenska, modern forskning och intervjuer med lärare ute på fältet.

Resultatet av litteraturstudier, studier av kursplan samt fältstudier visar att grammatiken i skolan framförallt är omtvistad. Den nu rådande kursplanen talar för språkorientering med inslag av grammatik, allt vilande på elevernas eget språk. Detta är ett synsätt som även genomsyrar nyare forskning i ämnet. Fältstudierna visar däremot en ganska stagnerad syn på grammatikundervisningen. Kursplanens ord är inte särskilt bekanta för de intervjuade lärarna som hellre lutar sig mot äldre argument och synsätt. Att modern forskning visar på den obefintliga nyttan av traditionell grammatikundervisning, är inget som lärarna som ingick i undersökningen var medvetna om. En anledning till detta kan vara ett en modern grammatikundervisning som grundar sig på elevernas eget språkbruk kräver ganska mycket av en lärare, med tanke på att många läromedel inte är upplagda på det sättet. En lösning, eller i alla fall ett steg på vägen, torde vara mer fortbildning av lärare, så att dessa får en chans att ”hänga med” i vad som sker på forskningssidan.

Nyckelord: grammatikundervisning, grundskola, kursplan, språkorientering

Innehållsförteckning

1. Inledning.....	5
2. Bakgrund	5
2.1 Kursplaner i svenska	6
2.2 Språkorientering i skolan	8
2.3 Skolgrammatiken i historien	10
2.4 Argumenten för och emot grammatik idag	12
3. Metod.....	17
4. Resultat	18
4.1 Urval	18
4.2 Intervju 1	18
4.2 Intervju 2	20
4.3 Läromedlet.....	21
5. Diskussion	23
5.1 Kursplanen	23
5.2 Argumenten.....	24
5.3 Nyttan	26
5.4 Språkorientering	27
6. Slutsatser.....	28
6.1 Förslag till vidare forskning	28
Källor.....	29

1. Inledning

Alla människor har en eller annan åsikt om grammatik. Inte sällan möter man en negativ inställning till begreppet. De flesta möter en ganska tråkig och verklighetsfrämmande skolgrammatik, med viss variation i innehållet. Låg- och mellanstadiets grammatikundervisning är lekfull med sånger om en mycket förenklad grammatik. På högstadiet möter elever ofta samma grammatik som nu fått tillskott av ytterligare termer. Inte sällan tränas grammatik isolerat från övrig undervisning i svenska. Denna bild är gemensam för många som gått igenom grundskolan, inklusive mig själv. Mina starkaste minnen från grammatikundervisningen i svenska är ordklasserna (begränsat till substantiv, verb och adjektiv) och pluskvamperfekt. Det senare fenomenet har stannat i mitt minne, för jag upplevde det som ett otroligt skojigt ord. Jag minns även att klassen skulle ta ut satsdelar, men att jag aldrig lyckades förstå vad de pratade om, det var först på universitetet som jag började inse hur man skulle gå till väga. Detta till trots lärde jag mig aldrig, jag förstod inte vad det skulle vara bra för. Det var nog först på C-kursen i engelska jag förstod att man genom att kunna en del satsdelar kunde prata med andra om vad som var fel i en sats. I denna situation var det bra att kunna begrepp som objekt och subjekt osv.

Grammatikundervisningen, så som vi ser den i grundskolan, är mycket liten och begränsad. Vad säger kursplanen om vad grammatikundervisningen ska innehålla och ge? Slutligen vill jag också få in ett lärarperspektiv, för att se vad verksamma högstadielärare lägger in i begreppet, vilka delar av grammatiken de lägger in i undervisningen, och hur de tolkar kursplanens direktiv om undervisning i grammatik. Jag ämnar även utforska vad tidigare forskning säger om vikten av grammatikundervisning i grundskolan för språkutveckling. Vad anser dagens högstadielärare om grammatikens funktion i elevers språkutveckling? Fungerar kursplanen som en länk mellan forskning och klassrum?

2. Bakgrund

Detta avsnitt kommer att belysa vad som finns skrivet om grammatikundervisning i skolan. Till att börja med ska vi se på vad kursplanen i svenska för grundskolan säger om begreppen grammatik och språkorientering samt deras roll i undervisningen. Vi går sedan över till att se på språkorientering, historia och moderna frågor om grammatikundervisning. I begreppet språkorientering ligger den kunskap vi har om språket, dess historia, funktion osv.

2.1 Kursplaner i svenska

Den första läroplanen för grundskolan utkom 1962 och bar namnet *Läroplan för grundskolan, Lgr 62*. Denna plan säger att ”(grammatiska termer skall införas med stor försiktighet) och begränsas under hela skoltiden principiellt till vad som är nödvändigt för att eleverna skall kunna lära sig allt bättre behärska sitt modersmål” (Kroksmark 1989, s 50-51). *Lgr 62* framhåller också att arbetet med grammatik med fördel kan vara laborativt och grunda sig på det språk som finns runt om eleven, men att eleven också ska behärska de korrekta formerna när det kommer till substantiv, verb och adjektiv. Eleverna förväntas också öva på interpunktion och enklare satsanalyser (Kroksmark 1989, s 52).

Följande läroplan, *Lgr 69*, var snarlik sin företrädare, med undantaget att det då blev mer fritt för läraren att anpassa undervisningens innehåll till elevernas behov.

Det skulle sedan dröja ända till 1980 innan vi fick en ny läroplan, *Lgr 80*. En viktig förändring i denna är att nu skulle undervisningsmetoden decentraliseras. Mer ansvar att utforma sina egna metoder för undervisning kom då att ligga på varje skola. Läroplanens roll blev att förmedla mål och riktlinjer för undervisningen. Målet för undervisningen i svenska var att utveckla elevens språksäkerhet. Man nämner också att eleverna t.ex. ska lära sig de vanligaste ordklasserna (verb, substantiv och adjektiv) och att undervisningen ska utgå från eleven själv. (Kroksmark 1989, s 52-53)

Den nuvarande läroplanen med tillhörande kursplan i svenska utkom 1994 och bär namnet *Läroplan för det obligatoriska skolväsendet, Lpo 94*. I jämförelse med tidigare kursplaner är denna inte lika preciserad i sina beskrivningar av ämnet svenska. Kursplanen inleds med ett avsnitt i vilket svenskans syfte och roll i utbildningen beskrivs. Vikten av ett språk för kommunikation och förståelse väger tungt, likaså språkets vikt för personlighetsutvecklingen. Efter detta följer strävansmålen, bland vilka det finns en punkt där grammatik tas upp. Kursplanen menar att skolan ska se till att eleven ”genom eget skrivande fördjupar sin insikt i grundläggande mönster och grammatiska strukturer i språket samt utvecklar sin förmåga att tillämpa skriftspråkets normer i olika sammanhang” (Internet 1, s 2). Här ser vi att vägen till grammatisk kunskap ska gå via det egna skrivandet, men vilka delar av grammatiken som ingår i dessa grundläggande mönster och strukturer får vi inga ledtrådar till. I begreppet skriftspråkets normer torde dock mycket av språkriktighet komma in. Under begreppet språkorientering torde följande strävansmål komma in, ”skolan skall sträva mot att eleven tillägnar sig kunskap om det svenska språket, dess ständiga utveckling, dess uppbyggnad,

ursprung och historia samt utvecklar förståelse för varför människor skriver och talar olika” (Internet 1, s 2). Språkorienterande inslag finns även i uppnåendemålen, där man beskriver att eleven ska ha så pass goda kunskaper om språket att han/hon kan reflektera över sitt eget och andras språkbruk. Eleven skall också kunna anpassa sitt språk efter olika mottagare (Internet 1, s 4). Vidare, under rubriken ”Ämnets karaktär och uppbyggnad” får vi reda på att svenskämnet i skolan ska behandla språk och litteratur som en enhet: ”därför kan inte ämnet svenska delas upp i moment som bygger på varandra i en given turordning” (Internet 1, s 2). Detta kan kopplas samman med ovan nämnda strävansmål, att kunskapen om grammatik ska gå via det egna skrivandet. Detta stöds vidare under samma rubrik, där man menar att eleven ska nå kunskap om språket genom egna erfarenheter, som behandlas tillsammans med lärare och andra elever, för att nå insikt om strukturer i språket (Internet 1, s 3). Eleven ska enligt kursplanen utveckla ”goda språkfärdigheter” (Internet 1). Detta ska ske genom användning av språket, men även genom att eleverna tillägnar sig kunskaper om språkhistoria och ”språkets struktur och uppbyggnad” (Internet 1).

Kursplanen i svenska beskriver även att ett mål för eleven är att vara förtrogen med regler för stavning och skriftspråk, samt att eleven för att uppnå betyget Väl godkänd ska behärska vanliga grammatiska termer (Internet 1, s 4). Vilka termer detta kan vara får vi dock ingen ledtråd till.

En som är kritisk till 1994 års kursplan är Bengt Brodow, som i sin bok *Perspektiv på svenska* (1996) gör sin tolkning av den rådande kursplanen. Han beskriver kursplanen med ord som ”substanslöst och rikt på trivialiteter” (Brodow 1996, s 32). Den samme menar också att kursplanen ligger på en mycket hög abstraktionsnivå, något som gör den svår att tolka och förstå. Han använder sig till och med av ordet ”läroplanspoesi” (s 37) i sin beskrivning av kursplanen i svenska, och menar att av alla föregångare bland kursplaner är den rådande tacksammast att beskriva på detta sätt. Mycket av det som står skrivet ser han som en predikan om språkets överlägsenhet, medan beskrivningar av det elever förväntas lära sig är mycket vagt och luddigt. Att en orientering kring språk ska äga rum, säger väl inte många emot, men Brodow ifrågasätter vagheten i detta. Bara språkhistoria kan bli så stort och omfattande att inte mycket annat får plats i undervisningen. Här gäller det för läraren att sälla och värdera, något som Brodow menar kan vara en alltför tung uppgift för en lärare. Hur ska egentligen eleverna få insikt i språkets struktur, frågar han sig. Stavningsregler och satsdelar räcker inte långt. Ska man ta in fonologi, textlingvistik osv? Brodow efterfrågar här en specificerad kunskapsnivå (Brodow 1996, s 32). Vidare ställer han sig frågan vad

kursplansförfattarna menar med att elever ska lära sig skriva och tala väl. Vilka normer ska gälla i detta fall, undrar han (s 31-32).

Sammanfattningsvis kan vi se att svenskan ska innehålla grammatik, som ett led i ökad förståelse för språket, som del av en slags språkorientering. Språkets regler ska också ingå, för att nå en god språklig förmåga. Vägen till dessa kunskaper ska gå via elevens egen reflektion kring egna språkliga erfarenheter, samt det egna skrivandet. Språkorienteringen ska även omfatta andra språkliga fenomen, såsom språkhistoria. Något mer exakt om innehåll och form får vi inte reda på, något som Brodow kritiserar. Han menar att tolkningen och värderingen av kursplanen ställer höga krav på läraren, och anser att planen snarare är en predikan om språkets betydelse. Låt oss nu gå över till att se på språkorientering och grammatikens roll i densamma.

2.2 Språkorientering i skolan

Många gånger är det grammatiken som man tänker på när man tänker på kunskap om språk, i alla fall i grundskolan. Den kunskap vi har om språk är å andra sidan otroligt mycket bredare än så, och grammatiken är bara en liten del av den. Brodow (1996) ser grammatiken som en ”helig ko”, ett område där läraren besitter kunskapen och makten. Grammatiken kan kännas handfast, både för elev och lärare (s 304). Många gånger uppfattar elever att grammatiken tar upp den största delen av svenskundervisningen i skolan, även om så inte är fallet (Teleman 1991, s 19-20). Viktigt att ha i åtanke är dock att skolgrammatiken är mycket förenklad och generaliserad vilket gör det svårt att applicera den på autentiskt språk. Denna grammatik blir därför missvisande och begränsad till skolans ”egna” texter, något som lärare borde vara noga med att påpeka för eleverna (Brodow 1996, s 306-309). Även Nils-Erik Nilsson betonar problematiken kring de icke-autentiska texter man tvingas använda för att kunna applicera de förenklade grammatiska reglerna (Nilsson 2000, s 37). Teleman (1991) framhåller vidare att skolan har ett problem i att få eleverna intresserade av andra språkliga kunskaper.

Nu ska vi se på övriga delar av språkorientering som förekommer i grundskolan. Verbala och ickeverbala språk är en del av den kunskap vi har om språk. Häri finns exempelvis djurens språk, symboler, skyltar och dövspråk. Undervisningen kring detta kan i mångt och mycket grunda sig på elevernas egna erfarenheter och observationer. Genom att studera skillnader mellan verbala och ickeverbala språk kan människans talade språk visa sig klarare (Brodow 1996, s 315). En annan viktig del av kunskapen kring språk är den om språkinläring och språkutveckling. Eleverna kan studera små barns språk, samt se på egna

texter från tidigare åldrar. Liknande studier av barns språk beskrivs av Göran Strömquist, som föreslår att man ska låta eleverna gå ut och ”samla in” barnspråk, som man sedan kan försöka gruppera och kategorisera för att få upp ögonen för språklig utveckling. Undersökningar av detta slag kan också starta diskussioner kring varför barn väljer vissa ord och utesluter andra, ex *Maja mat* (Maja vill ha mat). På detta vis kan man också få kunskap om mönster i den språkliga utvecklingen, exempelvis när man tittar på vad tvååringen säger och jämför det med treåringens språk (Strömquist 1989, s 34-36). Genom att ägna sig åt detta får eleven viktig kunskap som faktiskt kan komma till nytta om/när de själva blir föräldrar. Även en förståelse för olika språkstörningar kan utvecklas genom erövring av dessa kunskaper (Brodow 1996, s 316).

Ordkunskapen spelar ofta en central roll i svenskundervisningen i grundskolan. Eleverna ska lära sig glosor för att utvidga sitt ordförråd, slå upp ord de inte förstår osv. Brodow (1996) tar upp några centrala villkor för ordinläring. Han nämner t.ex. förförståelse, många möten med ordet i fråga samt användning av ordet. Vidare menar han att det är här som den traditionella glosinläring faller (s. 317). Det anses också svårt att nå resultat med hjälp av formell träning såsom denna utan att eleverna tror på målet och vägen dit (Teleman 1991, s 23). Språkorienteringen kan också ta upp språkens ursprung och utbredning, skriften, fonetik, fonologi, ortografi, ordbildning, lånord, språkhistoria, språk i Norden, dialekter, personnamn, ortnamn, semantik, språknormer/språkvärdering samt stilistik (Brodow 1996, s 318 ff).

Vikten av en klok språkorientering, som inte bara fokuserar på grammatik och språkriktighet, framhålls särskilt av Teleman. Denne anser att grammatiken kan komma till nytta i de fall då elever bryter mot språkliga normer och i fall där de har svårigheter att använda och förstå samspelet mellan grammatiska och lexikaliska regler, alltså i fall som rör språkriktighet och skrivförmåga. Han anser dock att för att få nytta av grammatiken vid dessa tillfällen krävs en stor kunskap om den samma, en kunskap som ofta är för svår både för elev och för lärare (Teleman 1991, s 34). Teleman förklarar även att grammatiken har svårt att hjälpa elever med språkriktighet och säger att det finns ”få normbrott som lätt kan beskrivas med grammatik” (s 35). Han menar alltså att för att ha någon som helst hjälp av grammatiken i sin förmåga att skriva korrekt behövs en så pass djup kunskap om begrepp att elever och lärare inte är mogna/utbildade för att göra detta. Det finns även amerikanska undersökningar som visar på att ökad undervisning i grammatik inte alls höjer elevers språkliga förmåga, snarare tvärtom. Språkriktighet kan inte ses som ett mål i sig utan måste kopplas samman med vikten av att kunna meddela sig med olika sorters mottagare för att nå dit man vill. Ur detta perspektiv blir det tydligt att det krävs både kunskap om språkets historia och olika

uttryckssätts valörer för att nå meningsfull språkriktighetsundervisning (Teleman 1991, s 35). Teleman menar att skolan gått från bildningsideal via lag- och ordningsmentaliteten till dagens meningslösa tvång och när han diskuterar de tre nivåerna av språkkunskap förstår man meningslösheten. Nivåerna han nämner är:

- (1) Grammatik – de normer som definierar vad som är svenska meningar.
- (2) Texttyper – strategier för att bygga upp texter i olika meddelesesituationer.
- (3) De historiska, sociologiska och psykologiska villkoren för språkbruk – underlaget för val av strategier i meddelesesituationer (Teleman 1991, s 33)

Det man ser oftast i skolan är kunskaper på nivå (1), den allra högsta av nivåer. Det som torde vara lättast och mest meningsfullt är att börja från nivå (3) och röra sig mot nivå (2) och slutligen även nivå (3). På så vis kan de högre nivåerna nå meningsfullhet, men i skolan anses ofta nivå (3) innehålla ”o-kunskap” (Teleman 1991, s 33), trots att det är den kunskap man har störst användning för i livet. Genom att erövra dessa kunskaper lär man sig vikten av olika språk i olika sammanhang för att göra sig förstådd.

Trots ovan nämnda förslag till, och iakttagelser av, språkorienteringens innehåll, verkar det som om skolan håller ett krampaktigt tag om grammatiken, kanske för att skolgrammatiken är handfast och inte innehåller en massa ”flum”. För att försöka härleda denna inställning, låt oss i följande kapitel fokusera på det historiska perspektivet.

2.3 Skolgrammatiken i historien

Många tyckare och tänkare har haft ett finger med i spelet när det kommer till grammatikundervisningens utformning och existens. Vissa av argumenten som använts går att spåra så långt tillbaka som till tiden före Kristus. Så långt tillbaka blickar följande kapitel, som försöker åskådliggöra strömningar i tiden när gäller just grammatikundervisning. Tillbakablicken som följer är endast ett litet utsnitt av den mycket långa och slingriga historien om grammatiken och huvuddelen av resonemanget är inriktat på diskussioner från 1800-talet och framåt. På följande vis argumenterade en gång Esaias Tegnér för grammatikundervisningen:

Att häruti visa eftergift, eller vilja bespara barnet den nödvändiga mödan att med säkerhet inlära elementerna, är en oförståndig klemmighet, som hämmar sig sjelf; ty derigenom hindras all framtida säkerhet i kunskap, och, hvad som är ännu viktigare, det unga sinnet vänjes från början till slarf och halfhet, till oreda och håglöshet, minnet tappar sin hålltäng, tanken sin spänstighet och lynnet sjelf sin

fasthet och kärna. Därför bär form och regel icke blott inpreglas, utan de bär *tatueras* in i det unga sinnet, så att de sitter kvar för livet (Thavenius 1991, s 103 f, citerat av Nilsson 2000, s 15)

Dessa tankar var inte Tegnér ensam om. Runt sekelskiftet 17-1800-talet ansåg många att grammatiken var bra gymnastik för hjärnan, och man bedrev hjärndrill med hjälp av undervisning i grammatik. Formen gick före innehållet och för att kunna börja skriva var man först tvungen att lära sig alla regler som hörde därtill. Nilsson (2000, s 13) kallar detta formalbildningsargumentet, ett argument för grammatikundervisningen som nådde sin kulmen i slutet av 1700-talet/början av 1800-talet. Även Thavenius beskriver denna tro på att ”kunskaper om språket föregår varje användning av språket [...]” (Thavenius 1981, s 214). Man levde efter deviserna att man går från smått till stort, från grundläggande till det som vilar på grunden osv. (Thavenius 1981, s 215) Detta argument går att härleda så långt tillbaka i tiden som till 100-talet f.Kr. Det var nämligen då Dionysios skrev det första (kända) verket om grammatik. Detta argument ersattes av tankar om att det krävdes kunskap om modersmålets grammatik för att kunna ta in främmande språk. Ett argument och synsätt som diskuterades fram och tillbaka i flera hundra år, tills det kom att avlösas av nästa. Nu skulle grammatikundervisningen stödjas av argumentet att den hjälpte elever att skriva rätt och riktigt. De lärde tvistade om huruvida man borde låta skrift närma sig tal eller tvärtom. Två läger bildas, det ena som ansåg att normer kring språk måste följa talspråkets utveckling, det andra som levde efter devisen ”det var bättre förr”. Hade det senare förslaget vunnit skulle det ha blivit en större klyfta mellan tal och skrift (Nilsson 2000, s 17-18).

Jämte argumentet för korrekt svenska fanns i mitten av 1800-talet det att grammatikundervisningen behövdes för att få bort alla dialektala inslag i språket. Dessa ansågs nämligen vara språkliga fel (Nilsson 2000, s 18).

De historiska argumenten för grammatikundervisning i modersmålet har alltså gått från en ytterst strikt formalistisk syn, via de främmande språkens hjälpgumma för att slutligen hamna i språkriktigheten.

Många av dessa grammatikundervisningens ”fördelar” genom tiderna, går igen i det vi ser i dagens skola. Nilsson menar i en artikel i *Lärarnas Tidning* att skolan utvecklats genom tiderna, men att grammatiken inte lyckats följa med (Internet 3, s 1). Följande kapitel beskriver detta lite närmare.

2.4 Argumenten för och emot grammatik idag

Detta kapitel ämnar ta upp de moderna argumenten för grammatikundervisning, men även de kritiska rösterna mot, samt några författares förslag till förbättring.

Ulf Teleman har i sin bok *Lära Svenska* (1991) pekat på de argument för grammatikundervisning som finns idag. Han har delat upp dem i fem delar:

1. *"Ungdomen kan ju inte skriva. Det måste bero på att de inte kan någon grammatik."* (s 120) Här menar Teleman att förarna av detta argument tycker att ungdomen inte kan skriva utan stavfel och med rätt interpunktion. När det kommer till dessa "fel" har dock inte grammatiken så mycket att komma med, menar han. Grammatiken kommer endast till sin rätt när det handlar om att bearbeta utkast för att revidera och förbättra dessa (s 120). Alltså faller detta argument så fort vi skrapar lite på ytan.
2. *"Grammatisk kunskap är en del av kulturarvet."* (s 121) Denna typ av argument vill höja värdet av kunskap, ty kunskap visar på bildning. I fallet med grammatiken kommer dock kunskapen att förbli irrelevant och icke befast. Teleman hävdar också att det inte finns något som säger att kulturarv alltid är av godo, så detta argument håller inte heller i längden. Här nämner Teleman även sociologen och pedagogen Bourdieu, som har hävdad: "Kultur är tecken på att man *har* kunnat något, inte på att man *kan* det". (s 121, min kursivering). Att man således kan svänga sig med namn på olika satsdelar etc. betyder inte nödvändigtvis att man på något sätt behärskar grammatiken och har någon nytta av den i sin språkanvändning.
3. *"Grammatikundervisning i skolan är ett vapen mot språkets förflackning."* (s 121) Detta argument avfärdas med att dess anhängare snarare syftar till att grammatikundervisning är ett vapen mot en utveckling av språket, då dessa vill göra sitt yttersta för att hålla liv i ett gammalt språk, tillgängligt för fåtalet. Teleman framhåller lite syrligt att det krävs grammatikor för att hålla liv i döda språk (s 121). Återigen ser vi att argumentet faller, nästan i samma ögonblick som vi lägger det under luppen. Varför sträva mot större klyftor i språket, större glapp mellan "bildade" och "mindre bildade", när språket framför allt har en funktion som verktyg i kommunikation?
4. *"Man kan inte lära sig främmande språk utan att kunna grammatik."* (s 122) Här menar Teleman att grammatiken kan fylla en viktig funktion. För att lättare lära sig främmande språk kan man till sin hjälp ha jämförelser med modersmålet. Teleman

anser att "[...] grammatik [...] är nödvändigt, om man under ickenaturliga betingelser vill lära sig ett främmande språk". (s 122) Främmandespråksargumentet är alltså ett argument som enligt Teleman håller för en granskning. Hur denna undervisning sedan ska bedrivas, om modersmåls läraren ska bära ansvaret, eller om det ska bli läraren i de främmande språken som tar upp begrepp, går Teleman inte närmare in på här. Nedan beskrivs dock vad andra tänkt och tyckt i den frågan.

5. *"Det är viktigt att man skaffar sig insikt om något så centralt i en människas liv som språket."* (s 122) Det argumentet går, enligt Teleman, att vidga. Grammatiken är ju, som vi såg ovan, ett ytterst liten del av vad språkorientering kan innehålla. Så visst håller Teleman med om att detta är ett centralt argument, men å andra sidan torde många andra delar av kunskaper om språk också få plats häri (s 122). I Nilsson (2000) finner vi vad Teleman tidigare skrivit om de andra delarna som borde beröras här, nämligen,

- Hur språket är ett system av konventioner eller regler (grammatik, lexikon etc) som normalt är osynliga för språkbrukaren.
- Hur språkets struktur betingar och betingas av språkbrukarens sätt att tänka och uppleva.
- Hur språk och språklig variation betingas av historiska socioekonomiska omständigheter ("samhället").
- Hur olika människors och olika gruppers språk varierar.
- Hur människan lär sig ett språk och hur hennes språkbruk förändras och utvecklas.
- Hur språk används för olika ändamål i samspel med andra slags handlingar i olika situationer.
- Hur språkbruk kan förstås på olika plan, hur det kan missförstås och användas fel för att vilseleda.
- Hur felaktiga uppfattningar om språk och språkbruk uppstår och vilken funktion sådana uppfattningar har. Etc. (Teleman 1979, s 41 f, citerat av Nilsson 2000, s 22)

Teleman finner alltså dessa fem argument för grammatikundervisning. Tre av dem avfärdar han på en gång, medan "främmandespråksargumentet" och språkoriteringsargumentet får stanna kvar, om än i något reviderade former. "Främmandespråksargumentet" kan vi se tidigt i debatten om grammatikens vara eller icke vara, så även det första argumentet om ett rätt och riktigt språk. Argument nr 2 kan man härleda till bildningsidealet, som vi också såg har en lång historia, precis som argumentet som talar om en förflackning av språket. Intet nytt under solen, kanske man skulle kunna säga. Argumenten går igen, med undantag för det sistnämnda, språkoriteringsargumentet.

Vidare anser Telemans att grammatiken i dagens skola har en mycket svag ställning och mycket svag motivering. Han sätter däremot högt värde på en kontrastiv grammatik, en sådan som man kan använda sig utav när man lär sig främmande språk. Genom en sådan strategi blir det lätt att få syn på likheter och skillnader och att diskutera dessa. Han sammanfattar:

Skolan och vi alla måste erkänna grammatikens två huvudfunktioner: att vara vetenskapen om en central aspekt av det mänskliga och att vara ett oumbärligt instrument vid erövrandet av andra språk. Först då bleknar tvånget som så många förknippar med grammatiken. (s 123)

Nils-Erik Nilsson för i *Retoriken kring grammatiken* (2000) en diskussion som rör de moderna strömningarna vad gäller grammatikundervisning. Han låter oss ta del av resultat från forskning som bedrivits för att reda ut om grammatikundervisning har någon effekt på språkfärdigheten. Nilsson använder Hertzbergs ord och förklarar att grammatikundervisning inte har visat någon positiv effekt på språkfärdigheten (s 20). Nilsson tror att detta beror på att eleverna efter grammatikdrill är så rädda att göra fel att de blir hämmade i sitt skrivande (Internet 3, s 1).

Angående Telemans andra argument om kulturarv hävdar Hertzberg via Nilsson att förespråkarna antagligen menar något mycket vidare än den grammatikundervisning som förs i skolan (20). Telemans tredje argument ser Nilsson som något som alltid funnits och menar att människan alltid förfasats över ungdomens språkliga förfall (s 21). Nilsson framför senare sina egna tankar om grammatikundervisningen: ”Grammatik som abstrakt färdighetsträning utan koppling till hur språket faktiskt ser ut kan knappast hjälpa eleverna att förstå sig själva som språkvarer” (s 27), något som han anser att undervisning i språk borde syfta till att göra. Grammatiken skall, enligt Nilsson, inte vara tyngdpunkt när det kommer till språkorientering. Inte heller anser han att kunskaperna om språk inte borde komma av att man studerar tillrättalagt språk, utan att man använder sig av eleverna eget språk. Han förklarar:

Elevernas språk ska hamna i fokus. Eleverna i grundskolan ska reflektera över det egna redan erövrade språket. Språkets olika varianter måste således bli föremålet för språkreflektionen. Det är alltså den egna dialekten, gruppspråket, familjens språk, ungdomarnas språk etc. som borde vara utgångspunkten för språkstudierna; en annan är naturligtvis texter producerade av elever och professionella skribenter. (Nilsson 2000, s 27)

Alltså anser Nilsson att språkorienteringsargumentet är det mest relevanta när det gäller grammatikundervisningens fortsatta existens.

Bengt Brodow visar tydligt i *Perspektiv på svenska* (1996, 2) att han är mycket kritisk till grammatikundervisningen i skolan och hänvisar till undersökningar som gjorts där ingen påvisbar positiv effekt iakttagits efter grammatikstudier. Han beskriver till och med att vissa undersökningar påvisat *negativa* effekter på elevernas språkfärdigheter (s 301), något som kan härledas till Nilssons ovan nämnda rädsla för att göra fel. Vidare menar Brodow att grammatiken i skolan är alltför begränsad till formlära och syntax. Detta trots att begreppet numera är mycket vidare än så, och skulle kunna ta upp kunskap om språkets sätt att fungera i olika sammanhang (s 304). Brodow väljer till och med att gå så långt som till att jämföra det snäva grammatikbegreppet med åderlåtning; Två fenomen som han hävdar bygger på okunskap och vidskepelse, men som ändå lyckats överleva länge.

Brodow ser att formalbildningsteorierna hänger kvar än idag i de argument som ges för grammatikundervisning, precis som visats ovan. Han anser att mycket talar för att grammatiken borde överlåtas till lärarna i de främmande språken, exempelvis för att dessa lärare är medvetna om vilka kunskaper som är relevanta för inläringen av det nya språket och för att eleverna här kan finna bättre motivation för att lära sig. Grammatikundervisningen borde i modersmålet handla om grammatik som en del av de kunskaper vi har om språk, och inte bara appliceras på tillrättalagt material, så som ofta sker idag (s 312). Brodow väljer också att ta upp några av de mest centrala problemen när det kommer till grammatikundervisningen. För det första anser han att grammatiken ligger på en alltför hög abstraktionsnivå för att kunna nå fram till elever i grundskolan. Att lära sig grammatik och någorlunda förstå den kräver att man kan tänka i mycket abstrakta termer (s 305). Därefter menar han att grammatiken i skolan är så pass förenklad att den ofta leder till fel. Det går inte att förenkla så mycket utan att resultatet blir missvisande (s 306). Han ställer sig sedan frågan om det är en *formell* (ex. svenskan har två tempus, presens och preteritum) eller *semantisk* analys (ex. svenskan har fler tempus, såsom pluskvamperfekt, perfekt och futurum) vi vill använda oss av i skolan. Brodow ser problem i att den formella analysen blir alldeles för abstrakt medan den semantiska ofta leder till osäkerhet och motsägelser. De förslag till kombinationer som finns anser han inte göra saken bättre. (s 307) Det fjärde problemet som omnämns är att skolgrammatiken inte tar hänsyn till olika företeelsers frekvens. Ett exempel är det indirekta objektet som sällan används i svenskan, men som ändå får stort utrymme i undervisningen. Även Brodow ser problematiken med det icke autentiska språket som ofta används vid grammatikundervisning. På detta tillrättalagda språk passar kanske skolgrammatiken med alla dess förenklingar in, men så fort det gäller ”riktigt” språk fungerar

inte modellerna längre. Den grammatiska kunskapen är långt ifrån tillräcklig för att kunna göra några relevanta analyser (s 308).

Hittills har Brodow bara fått visa upp sin kritik, men även han har konstruktiva förslag till förbättring av arbetet med grammatik. Han föreslår ett experimentellt och laborativt arbete med grammatik, där eleverna själva får ”komma på” olika mönster i språket, exempelvis genom att laborera med ordföljd och ord, och han menar vidare att grammatikundervisning inte bara ska begränsa sig till termkunskap utan vidgas så att den handlar om elevernas *eget* språk (s 310-312).

Tor Hultman har i en artikel i *Lärarnas Tidning* (Internet 2) uttalat sig om vad han anser är de viktigaste argumenten för en grammatikundervisning. Han menar att det hör till allmänbildningen att kunna lite grammatik, och att sådan kunskap kan komma väl till pass när man behöver slå i ordböcker t.ex. Han anser även att grammatiken behövs som ett metaspråk, för att kunna tala om språket. Han vänder sig dock emot att använda grammatiken som en ”språkfelens grammatik”, som så ofta gjorts av lärare genom tiderna som endast talat om elevernas språkliga ”fel”. (Internet 2, s 1)

Undersökningen nedan ämnar bland annat utforska om dessa argument står att finna hos informanterna som deltagit.

3. Metod

För min undersökning använde jag mig av intervjuer, alltså bedrevs en kvalitativ undersökning, vilken till skillnad från den kvantitativa inte innebär någon statistisk analys, utan en verbal (Patel, Davidson 1991, s 12). Några dagar före varje intervju berättade jag via e-post vad mitt arbete går ut på. Jag och informanten satt under intervjun ensamma i ett mindre grupprum, intervjun spelades in på band och utgick från ett antal frågor (Bilaga 1). Undersökningen omfattade två informanter, en man och en kvinna, båda med runt 25 års erfarenhet av läraryrket. På grund av arbetets pressade schema är undersökningen begränsad till dessa två informanter. Önskvärt hade varit att använda intervjuer av lärare i olika åldrar och med olika lång erfarenhet av yrket. Å andra sidan kan de två utvalda informanterna ge en bra bild av hur det ser ut i skolan idag, men även hur undervisningen har förändrats under deras tid som lärare. Som komplement till intervjuerna har jag tittat på det läromedel dessa två informanter använder sig utav.

4. Resultat

Nedan följer beskrivningar av informanterna och skolan, intervjuerna samt en analys av läromedlet *Ung Svenska* (Falkenland 1983).

4.1 Urval

De två informanterna kommer från vitt skilda delar av Sverige, men arbetar nu på samma skola. Skolan är belägen i en liten stad i Mellansverige. Området som skolan ligger i består av både villor och lägenheter, och spridningen på elevernas ursprung är stor, liksom vilka sociala grupper de kommer från. Skolan är en av tre högstadieskolor i staden och har i genomsnitt fem klasser per årskull.

4.2 Intervju 1

Eva, 56 år, är lärare i svenska och engelska på en högstadieskola. Eva är full av entusiasm för sitt yrke, och engagerar sig mycket i både undervisning och övrig verksamhet i skolan. Hon undervisar mest stora klasser, men har även hand om grupper av elever i behov av särskilt stöd, dock ej i samma utsträckning som Arne (se nedan). Eva gick som ung i flickskola och minns sin egen skolgångs grammatikundervisning som rolig. De arbetade särskilt mycket med satsdelar. Denna kunskap tycker Eva var otroligt viktig eftersom hon också läste tyska. Hon känner att hon fick mycket hjälp av den grammatik hon lärt sig under svenskundervisningen när hon skulle lära sig det främmande språket.

Eva ser grammatiken som mycket central när det kommer till språkorientering, och menar att grammatiken finns i allt. Hon använder sig gärna av jämförelser av syntax och form, när hon undervisar i språkhistoria. T.ex. låter hon eleverna jämföra ordföljden i fornsvenskan med tyskan och dagens svenska, för att visa att olika språk många gånger härstammar från samma och liknar varandra. Hon noterar då att eleverna får syn på språket och erövrar förståelse för språkets utveckling. Likadant kan hon göra när det gäller särskilda ord, som hon kallar ”överlevnadsord”, som eleverna får jämföra i olika språk. Hon ger *arm* som exempel. Detta ord är ju likadant i många språk (eng. *arm*, ty. *Arm* osv.). Eleverna får enligt Eva genom sådana övningar upp ögonen för hur språk fungerar, växer och ändras. Språkorienteringen i Evas klassrum är begränsad till grammatik och språkhistoria. Vidare ser Eva språkhistoria som en del av grammatiken, och menar att allt hänger ihop och kan förklaras med grammatiken. Någon annan språkorientering än detta finns inte i Evas undervisning.

Grammatiken har stor tyngd och nytta med grammatikundervisning är, enligt Eva, stor. Framförallt anser hon att det är bra hjärngymnastik, och till stor nytta för elever som läser tyska. Eva tycker även att grammatiken tränar eleverna att tänka konstruktivt. Hon har varje läsår en ”kurs” i grammatik, där hon går igenom satsdelar och ordklasser med eleverna. Dessa kurser avslutas med prov. Alltså får en elev i Evas klass tre stycken grammatikkurser under sin högstadietid. Utöver detta försöker Eva att låta grammatiken komma upp när eleverna själva är mogna och ställer frågor. Problemet med detta är att det är tidsödande, så för att komplettera och samla ihop alla elever har hon separata grammatikblock. Undervisningen under dessa perioder startar på låg nivå, för att alla ska ha en chans att följa med.

När Eva ska förklara för tveksamma elever vad nyttan med grammatiken är, brukar hon säga att grammatiken är ett hjälpmedel för att beskriva och förstå språket, men att den inte har något egenvärde. Grammatiken behövs, enligt Eva, för att sätta namn på företeelser i språket. Eva tycker att det är bra om eleverna har begreppen när de t.ex. ska bearbeta sina egna texter. Då kan de ha grammatiken till hjälp och använda sig av checklistor, för att kontrollera sin text. Eva anser att det är svårt att tala om en text utan grammatiska begrepp, såsom olika tempus etc. Vidare menar hon att viss grammatik (ordklasser framför allt) hör till allmänbildningen, och menar att det kan vara bra att ha när man t.ex. löser korsord. Målet med undervisningen är att eleverna ska få förståelse för att allt hänger ihop.

Språkriktigheten sorterar även den under grammatiken, enligt Eva. I detta fall är den dock endast sekundär, i form av begrepp som kan vara nödvändiga för att peka på språkliga fel. Språkriktighet tränas också genom att eleverna får rätta till felaktiga texter, och då är det, enligt Eva, bra att ha lite olika begrepp att röra sig med.

Grammatikundervisningen bemöts positivt av eleverna, tycker Eva. Många gånger frågar eleverna själva efter mer grammatikundervisning, för att de anser att de är svaga i sina kunskaper. Eva beskriver hur eleverna gillar att arbeta med grammatiken, och känna att de producerar något.

När det gäller metodik, försöker Eva använda sig av dialog och utforskande arbete. Hon kan t.ex. dela ut lappar med olika ord på som eleverna ska försöka gruppera. Likadant kan hon göra med satsdelar. Hon försöker leka fram grammatiken, använder sig av olika tävlingar och låter t.ex. eleverna plocka exempelvis substantiv de ser på en bild. Ofta använder hon också läromedlet *Ung Svenska* (Falkenland 1983), som hon anser har bra grammatikavsnitt.

Förutom ordklasser tar Eva upp satsdelar, då främst subjekt, predikat, ackusativ och dativ. De senare två för att eleverna ska få hjälp i tyskan. Hon anser att det är bättre att kalla objektet

dativobjekt eller ackusativobjekt, än direkt och indirekt objekt. Detta dels för att läromedlen använder dessa termer och dels för att de kan få nytta av dem i andra språk.

Eva vet inte vad kursplanen säger om grammatiken och språkorienteringen, varför hon inte är närmare bekant med kursplanen nämner hon inte.

4.2 Intervju 2

Arne 59 år, är lärare i svenska, engelska och samhällskunskap på en högstadieskola. Hans undervisning har på senare år kommit att rikta sig till mindre grupper och arbete med elever i behov av särskilt stöd, men han har även undervisning i helklass. Arne är en mycket lugn och försiktig person, som verkar ha mycket förståelse för sina elever och deras ibland utsatta position. Arne minns sin egen skolgångs svenskundervisning som ett enda grammatikpass, något som passade honom ypperligt, då han tyckte att det var roligt.

Arne, som har många yrkesverksamma år på nacken, har sett hur eleverna förändrats genom tiderna. För 30 år sedan, menar han, kunde eleverna mycket mer grammatik (skriva rätt och riktigt), medan de numera är skickligare när det gäller det muntliga. Arne tvekar inte en sekund när han spekulerar kring orsakerna till detta: ”det är ingen tvekan om att det är den bristande drillen som är orsaken”, säger han. Han tror att många av elevernas problem i skolan beror på att det numera inte ”drillas” så mycket som det gjorde förr.

När jag frågar Arne om språkorientering i svenskan förstår han inte begreppet, men efter att jag förklarat detta berättar han om hur han gör. Av alla delar jag nämner i samband med språkorientering, är det språkhistoria Arne undervisar i. Detta sker i åk 9, då man läser om fornsvenska bl.a. Detta avsnitt avslutas med prov.

När det gäller grammatikundervisning anser Arne att ordklasserna, satsdelarna, samt språkriktigheten ingår. Allt detta för att eleverna ska bli duktigare språkbrukare. Han anser också att grammatiken är en viktig del av allmänbildningen och nyttig för dem som ska läsa tyska. Han menar inte att grammatiken ska vara ett självändamål, men att eleverna åtminstone ska ha ett hum om vad det handlar om. Det han önskar att eleverna ska kunna är de fem vanligaste satsdelarna (subjekt, predikat, dativ- och ackusativobjekt, samt predikatsfyllnad). Eleverna som strävar mot de högre betygen förväntas lära sig ytterligare satsdelar. Arne är noggrann med att påpeka att grammatiken inte får bli ett självändamål, så för de elever som inte lär sig, är det bara att gå vidare. Han tror att det beror på bristande mognad när eleverna inte kan ta in grammatiken, ty ett så pass teoretiskt stoff kräver adekvat utveckling. Angående nyttan med grammatikundervisningen ser Arne mest förbättringar efter avslutat

språkriktighetspass. Då får eleverna upp ögonen för interpunktion och stavning och detta syns sedan i de texter de producerar. Övrig grammatik har inte någon direkt inverkan på elevernas språk, även om Arne påpekar att han vill att de ska använda sig av det de lärt sig när de senare skriver. Grammatikpassen bemöts oftast positivt av eleverna, som verkar se det hela som problemlösning. När de sedan kommit på hur det hela fungerar brukar de bli glada och få en ”kick”. De gånger han måste motivera eleverna brukar han argumentera för grammatikens vikt för allmänbildningen och för eventuella fortsatta språkstudier.

Arne förlitar sig på läromedlet *Ung Svenska* (Falkenland 1983) när han undervisar i svenska. Han anser att detta läromedel har ett bra, om än lite gammalmodigt, upplägg som ger intryck av struktur. Han är skeptisk till det schematiska upplägget i nyare läromedel, som han tolkar som endast en orientering. Efter varje avslutat grammatikavsnitt får eleverna ett prov, för att de ska kunna se vad de kan. Ibland kan han låta eleverna diskutera något språkligt fenomen i små grupper, men huvuddelen av undervisningen lutar sig på läromedel, med tillhörande uppgifter.

Kursplanen är ingenting Arne är väl förtrogen med. Han stämmer aldrig av att hans undervisning finner stöd i kursplanen. Han menar att han kör vissa moment bara, utan att veta om det stämmer överens med styrdokumentet. Han förklarar detta med att han inte tror att de ”gör något som skadar”.

4.3 Läromedlet

Det läromedel som båda mina informanter använder sig av är Rolf och Lilian Falkenlands *Ung Svenska* (1982), som består av en lärobok och ett arbetshäfte för varje årskurs (7, 8 och 9). Nedan följer en beskrivning av läroboken och arbetshäftet för årskurs sju. Struktur, innehåll och upplägg är tämligen likartade i sjuans, åttans och nians böcker.

Det avsnitt jag tittat på heter *Språkliga övningar*. Det är detta avsnitt mina informanter använder sig utav i sin undervisning. Detta avsnitt består av Ordkunskap, Rättstavning, Grammatik, Riktig svenska och Lek med ord. Avsnittet omfattar 40 sidor. *Ordkunskapen* innehåller information och övningar som rör mest ordlistor och uttal. En övning består i att slå upp 99 ”vanliga men svåra ord” (Falkenland 1982, s 128). Dessa ord ska eleven slå upp i ordlista och sedan förklara i sin skrivbok. *Rättstavningsavsnittet* går bland annat ut på att hitta stavfel i en kort text, arbeta med alfabetet, dubbelteckning samt olika ljuds stavning. En övning går ut på att lära sig 44 av svenskans vanliga ord som är svåra att stava (Falkenland 1982, s 130-142). Efter rättstavning följer *grammatikavsnittet*, som inleds med en förklaring

av begreppet grammatik. Författarna menar att man med hjälp av grammatiken kan ”lära sig vad som rätt och fel eller bra och mindre bra i språket” (Falkenland 1982, s 142). Ordklasserna förklaras, likaså satsdelarna. När det gäller satsdelarna tas subjekt, predikat,

ackusativ- och dativobjekt samt predikatsfyllnad upp. Exempel på meningar ämnade för analys är,

Sköterskorna gav barnen mat.

Mari lämnade paketet till pappa.

Vi är försenade.

Sonja spelar saxofon. (Falkenland 1982, s 153)

Avsnittet *riktig svenska* handlar om interpunktion, vad som ingår i en fullständig mening och hur man använder rätt form av substantiv och verb när man skriver. *Lek med ord*-delen består i att eleverna exempelvis ska samla ord eller forma så många ord de kan av bokstäverna från ett givet ord (Falkenland 1982, s 154-162).

Arbetshäftet innehåller fortsatta övningar på samma teman som ovan. Övningarna går ut på att fylla i, kryssa för och att rätta till. Den enda övning som skiljer sig går ut på att eleven ska skriva en egen berättelse utifrån fyra bilder (Falkenland 2 1982, 42-90).

I följande diskussionsavsnitt ämnar jag reda ut vad dessa resultat säger om hur språkorientering och grammatik fungerar.

5. Diskussion

Denna diskussion kommer för enkelhetens skull att delas upp i fem olika delar, Kursplanen, Argumenten, Nyttan, Språkorientering och Slutsats. Viktigt att ha i åtanke är att informanterna i begreppet språkorientering, lade in språkhistoria, och att de under begreppet grammatik sorterade in ordklasser, satsdelar och språkriktighet.

5.1 Kursplanen

Som vi noterade ovan är det mycket som skiljer den nuvarande kursplanen från dess äldre varianter. Hur detta radikala skifte emottagits av lärare, ämnar jag nu reda ut. Litteraturstudierna, som sammanfattas ovan, stämmer överens med kursplanens ord i mångt och mycket. Kursplanen talar om en mer orienterande syn på grammatik och övrig språkorientering. Grammatiken ges inte mycket utrymme, och heller inte mycket förklaringar. Detta är något som Brodow vänder sig emot. Han ser dagens kursplan som högtravande, och kanske är det så lärarna i dagens skola också känner inför planen. De två informanterna hade inte mycket att säga om kursplanen, dess mål och tankar. Antagligen har de läst den, och sedan valt att inte lyda dess ord, ty speciellt Arne var ganska långt ifrån kursplanen i sitt yrkesutövande och sina tankar. Detta är som tydligast i hans tal om en bristande ”drill”, något som torde härstamma från hans egen skolgång. Arne ville även att hans elever skulle utgå från grammatiken och dess begrepp i sitt eget skrivande. Min tolkning av kursplanen gör gällande att det är via det egna skrivandet som eleverna ska få upp ögonen för språkliga fenomen. Alltså gör Arne precis tvärtemot vad kursplanen säger, vilket kan anses aningen skrämmande. Arne är ju dock ganska säker på att han inte gör något som eleverna tar skada av, men jag tror inte heller att de får någon särskild nytta av det. Jag tycker att han för ett konstigt resonemang kring att inte göra skada, för det är väl ändå inte det som är skolans huvuduppgift, att inte göra skada.

Vidare säger kursplanen att svenskans olika delar inte ska delas upp och behandlas i block. Inte heller detta har anammats av Arne, som fortfarande kör sina grammatikpass med avslutande prov. Inte heller verkar hans undervisning grunda sig i elevernas egen språkvärld, utan i ett läromedel från 1982. Nu kan inte jag säga hur mycket en läromedelsförfattare går efter kursplanens ord, men jag kan tänka mig att de försöker få sina läromedel att följa skolans skrivna mål. Skolan som Arne jobbar på har ett rikt utbud av läromedel, gamla som nya, men bedömningen han gjort är att ett av de äldsta är det bästa. Detta är ett läromedel som är uppstyckat i kapitel och inte alls följer det kursplanen säger om att språk och litteratur ska

behandlas som en helhet och inte i småbitar. Övningarna i boken är föga stimulerande med sina flervalsfrågor och sk. fylleriövningar.

Min kvinnliga informant, Eva, verkar ha läst kursplanen och även begrundat den. Hon försöker integrera grammatik och språkliga spörsmål i all sin undervisning, men ser att det brister och förlitar sig ändå på block av grammatik. Den orientering om språk som hennes elever får är grammatik och språkhistoria. Det egna materialet Eva använder sig utav är till viss del laborativt/utforskande, men även hon lutar sig i slutänden på ett gammalt läromedel. Vad Eva vill ”leka” fram med språkliga tävlingar lyckades jag aldrig lista ut, för jag tror inte att hon har som mål att idiotförklara och höja upp. För de svaga eleverna blir nog inte situationen roligare bara för att de får förlora en tävling. Jag anser att Evas undervisning mestadels strider mot kursplanens ord om att den språkliga utvecklingen ska gå genom det egna skrivandet. På något sätt verkar båda mina informanter vara övertygade om att man först ska lära sig ”rätt och fel” för att sedan när man skriver ska kunna tänka på vilka regler man lärt sig.

Det som forskarna talar för är i mångt och mycket precis det som kursplanen också menar. Dessa två parter går hand i hand när de menar att kunskap om språk är så mycket mer än grammatik och att kunskap lättast befasts om den tar sin början i det redan kända.

Sammanfattningsvis kan man säga att kursplanen inte verkar vara det som lärarna arbetar efter. De väljer hellre att förlita sig på äldre strategier. Detta kanske inte är så konstigt i och med kursplanens högtravande, oprecisa språk. Jag tror att om kursplansförfattarna omformulerade sig och var mer sakliga, skulle det hela få mer genomslag i skolan. Forskning och kursplansförfattare måste sträva efter att få med sig lärarna. Följande avsnitt kommer nu att diskutera argumenten som förts och förs kring grammatikundervisningen.

5.2 Argumenten

Som vi sett ovan ser argumenten för grammatik snarlika ut genom tiderna. Ett av de äldsta argumenten är det att man behöver tillägna sig grammatikens regler innan man kan börja skriva; från smått till stort, form före innehåll, med andra ord. Även om dagens forskning slår håll på den här myten, verkar det som om den är mycket seglivad i skolan. Informanterna i min undersökning lutade sig gärna mot detta argument i sin förklaring till varför grammatiken var viktig. Även det gamla främmandespråksargumentet är vid liv. Detta diskuteras fortfarande av forskare och exempelvis Teleman fastslår vikten av grammatikundervisning för att kunna lära sig ett främmande språk. Han säger dock inte att denna undervisning måste ske i

svenskundervisningen. Informanterna vill gärna finna stöd i detta argument. De sträcker sig till och med så långt att de låter bli att använda sig av svenskans direkt och indirekt objekt, för att istället använda dativ- och ackusativobjekt. Allt för att eleverna ska få med sig detta till eventuella tyskstudier. De elever som väljer att inte läsa tyska får alltså med sig felaktig information, i form av termer som inte finns i svenskan, som de till på köpet inte har någon som helst nytta av. Visst kan det vara bra för eleverna som läser tyska att känna till dativ och ackusativ, men blir det hela verkligen så mycket mer komplicerat om man förklarar att svenskans direkta och indirekta objekt går att jämför med tyskans dativ och ackusativ? Mina två informanter verkar inte ha något emot att vara hjälpgummor åt de främmande språken. Det jag kan tycka är lite märkligt är att de bara pratar om vikten av grammatik för att underlätta studier av tyska. Vad har hänt med övriga främmande språk, såsom spanska och franska till exempel. Tyskans grammatik är till synes den ”riktiga” grammatiken. Kanske för att den är komplex, och svår att lära sig.

Vad gäller det andra tunga argumentet informanterna för, det om allmänbildning, tycker jag mig kunna spåra detta till idealet om bildning. Informanterna uttrycker inte detta, utan anser att man ska kunna grammatik för att exempelvis lösa korsord senare i livet, men jag tycker mig kunna skönja åsikter om att goda kunskaper i grammatik visar på bildning och intelligens. Jag tror dock att det kan vara svårt att motivera elever till grammatikstudier genom att hänvisa till korsord. Denna sorts kunskap känns inte långt borta från den substanslösa kunskap som t.ex. Bourdieu talar om.

Mina båda informanter vill gärna påstå att eleverna genom studier av grammatik strävar mot en bättre språklig förmåga. Alltså ser vi här det gamla, men icke utdöda, argumentet om att studier av grammatik höjer den språkliga förmågan och minskar felen. Teleman hjälper oss att slå hål i den här myten, när han menar att grammatiken inte har mycket att komma med när det kommer till språkriktighet. Till stöd för informanterna bör här framhållas att de under begreppet grammatik lägger in språkfärdighetsövningar, så det är inte bara den rena grammatiken de stödjer sig på i det här fallet.

Grammatik som medel mot språklig förflackning verkar mina informanter inte ställa upp på. Insikten om att språk är föränderliga och aldrig kan stagnera har slagit rot i medvetandet hos många.

Undervisning i grammatik som del av kunskapen vi har om språk är inte särskilt bekant för Eva och Arne. Att kunskap om språk skulle vara kunskap om människan, är ingenting som de reflekterar kring. Grammatiken är kunskap om hur man ska skriva rätt och riktigt, helt enkelt. Trots detta synsätt verkar båda informanterna tämligen överens om att grammatiken inte får

bli något mål i sig, utan att det på något sätt ska vara ett hjälpmedel. Detta argument, anser jag, faller på sin egen orimlighet. Om grammatik inte är självändamål, borde väl dess roll som hjälpmedel vara påtagligt, men ingen av informanterna kan peka på att eleverna har någon särskild hjälp av grammatiken. Alltså *är* grammatiken självändamål ändå, när allt kommer omkring. Eftersom grammatiken inte hjälper eleverna (förutom de få gånger de löser korsord på sin fritid), måste ju rimligtvis lärarna inse att de bara smyger in bakom ett ogiltigt argument för att inte hamna i skottlinjen.

Det ”fräschaste” argumentet för grammatikundervisning, språkorienteringsargumentet, verkar mina två informanter vara helt ovetande om. Detta kan verka lite skrämmande, med tanke på att det är detta argument som kursplanen (som ändå beskriver lärarens arbetsuppgift) för fram.

En slutsats att dra av detta är att mina två informanter stöder sig på uråldriga argument som nästan varenda modern forskare överbevisat. Telemann är visserligen förespråkare för främmandespråksargumentet, men jag gissar att han inte bara syftar på tyskan när han diskuterar saken. Arne och Eva nämner aldrig något annat främmande språk än tyskan. Kanske detta också går att härleda till bildningsidealet som ju faktiskt härstammar från just Tyskland.

5.3 Nyttan

Nyttan med grammatikundervisning är omtvistad. En historisk tillbakablick ger information om att grammatiken länge sågs som något som skärpte sinnet och förbättrade språkfärdigheten hos den studerande. Denna syn på grammatiken är omodern och nyare forskning visar inte på några som helst vinster med grammatikundervisning, speciellt inte när det gäller att förbättra sin språkliga förmåga. Esaias Tegnér talade om att grammatiken skulle hjälpa till att skapa bra människor utan ett slappt sinne. Man skulle ju kunna tycka att dessa uråldriga spörsmål borde ha begravts för länge sedan, precis som man gjorde med åderlåtningen och lobotomin. Kanske kan resonemanget verka alltför kristiskt, men faktum är att grammatiken i dagens skola inte kan motiveras med hjälp av gamla, irrelevanta argument. Skolan har förändrats, likaså kunskapen om språket som fenomen och kunskapen om språkutveckling, och då borde ju även argumenten och beskrivningen av nyttan förändras. Återigen står vi och ser på skolan som en verksamhet svår att förändra.

Mina informanter, som inte på något sätt är osympatiska människor, känns som bakåtsträvare när man ser lite närmre på deras uttalanden. Eva framhåller särskilt

grammatikens funktion som redskap för hjärngymnastik. Hon är däremot inte lika nitisk som sin kollega när det gäller att tala om grammatiken som ett verktyg för att nå ökad språkfärdighet, utan strävar även efter att eleverna ska få en förståelse för språkliga fenomen. Arne, å andra sidan, ser klart och tydligt att den bristande språkliga förmågan hos elever i dag beror på bristen av grammatisk drill i skolan. En drill som han försöker hålla vid liv genom att använda sig av ett läromedel som, även det, liknar ett verktyg för drill, snarare än ett verktyg för att nå någon som helst djupare kunskap om språk. Kanske kan hans fascination av drillen spåras till hans bristande kunskap om den kursplan han är skyldig att arbeta utifrån.

5.4 Språkorientering

Mina båda informanter lade in grammatik i språkorienteringsbegreppet, inte så mycket mer. Grammatiken verkar inte ha någon direkt koppling till språkorientering, utan ses som ett moment som står för sig själv, och underordnar sig ordklasser, satsdelar och språkriktighet. Språkhistoria ägnade de sig åt, men bara i ringa utsträckning. Det är märkligt att mina två informanter är så pass ovetande när det kommer till vad deras styrdokument säger om vad de ska lära ut. De andra delarna av kunskapen kring språk som finns, de som Brodow och Teleman talar om, får inte något särskilt utrymme i undervisningen.

Nilsson talar om att skolan har svårigheter att få upp elevernas intresse för språkliga frågor. Kanske är detta en av orsakerna till att man fortfarande håller krampaktigt tag om endast grammatik och språkriktighet. Mina båda informanter påstår även att eleverna tar emot grammatikundervisningen utan motstånd. Det torde således bero på den starka ställning ämnet haft genom tiderna. Om skolan helt plötsligt skulle börja ägna sig åt språkorientering kanske många föräldrar skulle uppröras av att eleverna inte får någon ”riktig” kunskap.

Låt oss vidare titta på några slutsatser man kan dra av min undersökning.

6. Slutsatser

Den första och absolut viktigaste slutsatsen att dra är, enligt min mening, att styrdokumentet inte alls fungerar som någon länk mellan aktuell forskning/kunskap och verksamheten i skolan. Vad detta beror på är svårt att utröna. Kanske känner lärarna att det är de som jobbar närmast eleverna som vet vad som fungerar i klassrummet. Kanske är de för stolta för att slänga gamla kursplaner åt sidan (vilket kanske kan kännas som att diskvalificera det arbete de gjort under alla år med den gamla planen). Kanske borde skolverket "ligga på" mera, för att tvinga fram en kontinuerlig läsning av kursplanen.

Som vi noterade ovan, hänger mina informanter kvar i mycket gamla argument för sin undervisning i grammatik, argument som ibland finner stöd så långt tillbaka i tiden som före Kristus. De modernare argumenten finner ofta stöd i gamla värderingar och kunskaper. Att sedan forskning visar att dessa argument i mångt och mycket kan kasseras, går obemärkt förbi hos gemene man. Vad för slutsatser som kan dras av dessa iakttagelser torde väl vara de om skolan som en trög organisation, där förändringar tar otroligt lång tid att genomföra. Att förändra sättet att tänka i en så pass stor organisation som skolan är visserligen en svår uppgift, men jag tror inte att den är omöjlig att genomföra.

Det som det borde satsas mera energi på, anser jag, är fortbildning av lärare. En fortbildning som löper jämte hela lärarens yrkesverksamma liv. Det handlar mycket om information och kunskap som måste förmedlas till lärarkåren, för att en förändring ska kunna äga rum. Visserligen kanske man kan tycka att lärarkåren borde ta det på sitt ansvar att hålla sig à jour med kursplaner och kunskap, men eftersom detta verkar brista måste någonting annat ske.

6.1 Förslag till vidare forskning

Som vi noterat, ger denna undersökning inte svaret på frågan om trögheten i skolan, och vad den kan bero på. Detta torde vara ett otroligt intressant ämne att fördjupa sig i. Intressant vore även att göra en liknande undersökning, om grammatikundervisningens roll i svenskämnet, med yngre lärare, samt att ta in ett elevperspektiv.

Källor

Brodow, Bengt, *Perspektiv på svenska, del 1, Helheten*, Ekelunds Förlag AB, Solna, 1996.

Brodow, Bengt, *Perspektiv på svenska, del 2, Momenten*, Ekelunds Förlag AB, Solna, 1996.

Falkenland, Rolf och Lilian, *Ung Svenska, Lärobok för årskurs 7*, Biblioteksförlaget, Stockholm, 1982

Falkenland, Rolf och Lilian, *2, Ung Svenska, arbetshäfte för årskurs 7*, Biblioteksförlaget, Stockholm, 1982

Krokmark, Tomas, "Om språkläran i skolan – en tillbakablick", i Tomas Krokmark, Göran Strömqvist och Sven Strömqvist, *Fem uppsatser om grammatik*, Göteborgs Universitet, Göteborg, 1989.

Nilsson, Nils-Erik, "Varför grammatikundervisning?", i Bengt Brodow, Nils-Erik Nilsson och Sten-Olof Ullström, *Retoriken kring grammatiken, didaktiska perspektiv på skolgrammatik*, Studentlitteratur, Lund, 2000.

Patel, Runa och Davidson, Bo, *Forskningsmetodiken grunder, Att planera, genomföra och rapportera en undersökning*, Studentlitteratur, Lund, 1991.

Strömqvist, Göran, "Språkiakttagelser i svenska grundskolan", i Tomas Krokmark, Göran Strömqvist och Sven Strömqvist, *Fem uppsatser om grammatik*, Göteborgs Universitet, Göteborg, 1989.

Teleman, Ulf, *Lära svenska, Om språkbruk och modersmålsundervisning*, Almqvist & Wiksell, Solna, 1991.

Thavenius, Jan, *Modersmål och fadersarv, Svenskämnets traditioner i historien och nuet*, Symposion Bokförlag, Stockholm, 1981.

Internetkällor

Internet 1 – Skolverket. Kursplaner,

<http://www3.skolverket.se/ki03/front.aspx?sprak=SV&ar=0506&infotyp=23&skolform=11&id=3890&extraId=2087>

Hämtad 2006-04-20

Internet 2 – Lärarnas Tidning,

http://www.lararnastidning.net/LT_Output.asp?ArticleID=20257&CategoryID=3612&ArticleOutputTemplateID=92&ArticleStateID=2

Hämtad 2006-04-20

Internet 3 – Lärarnas Tidning,

http://www.lararnastidning.net/LT_Output_2005.asp?ArticleID=19970&ArticleOutputTempl

Hämtad 2006-04-20

Intervjuer

Intervjuerna ägde rum 20060428

Diskussionsfrågor

- ✓ Hur minns du din egen skolgångs grammatik?
- ✓ Språkorientering, jobbar du med det? Vad innehåller det?
- ✓ Vad lägger du in i begreppet grammatik?
- ✓ Vad innehåller din undervisning av grammatik? Hur sållar du? Vilka delar faller bort? Hur motiverar du det?
- ✓ Vad anser du om nyttan med grammatikundervisning? Hur yttrar sig detta?
- ✓ Hur bemöts din undervisning i grammatik av eleverna?
- ✓ Språkriktighet. Tycker du att detta hör till grammatiken? Hur kan detta övas?
- ✓ Märker du någon förbättring i elevernas språk efter grammatikundervisning?
- ✓ Hur lägger du upp själva undervisningen? Vad använder du för material? Varför har du valt detta? Läromedel? Kan jag få titta på materialet?
- ✓ Hur ser du på kursplanens ord om grammatik?
- ✓ Hur motiverar du grammatikundervisningen för eleverna?